

De verloren waarden van het Hilversumsche Waschmeer

Dick A. Jonkers

Iets ten zuidoosten van Hilversum ligt het Hilversumsche Waschmeer. Vroeger was het vermaard onder de Nederlandse ornithologen door het voorkomen van de Geoorde Fuut en steltlopers in voorjaar en zomer.

Het werd ook wel Klein Waschmeer genoemd en zo staat het op de huidige topografische kaarten nog steeds aangegeven.

Het is een voormalig heideven waarvan de naam toegeschreven wordt aan het wassen van de schapen op die plaats. De heiden zijn bebost en het ven ligt nu helemaal ingesloten. De waterstand wisselt sterk.

In sommige jaren wanneer de waterstand laag was, lag het Waschmeer gedeeltelijk droog. Vanaf de jaren zeventig bleef het waterpeil laag. Dit wijst erop dat neerslag en verdamping niet alleen de waterstand bepalen.

Wegzijing aan de randen door de overal dalende grondwaterstand en het niet meer intact zijn van de oerlaag door de aanleg van rijksweg 27 kunnen de verantwoordelijke factoren zijn. De oerlaag kan ook beschadigd zijn tijdens het uitdiepen van het ven na de Tweede Wereldoorlog. Het van oorsprong oligotrofe (voedselarme) water veranderde door guanoïtrotiëring in eutroof (voedselrijk). De modderige randen raakten begroeid met Pijpestrootje. Struiken en bomen als Vliegden en Berk rukten op. In het centrum van het gebied breidde de Pitrus zich uit. De knupelbrug die naar de hier tot voor enkele jaren aanwezige kokmeeuwenkolonie leidt, is tegenwoordig omgeven door een weelderige begroeiing van Harig Wilgenroosje. Sinds 1974 raast op enkele honderden meters afstand het verkeer over de rijksweg 27 voorbij.

Het circa 19 hectare grote gebied werd in 1957 omrasterd om de toenemende recreatie te weren en de grote wetenschappelijke waarde te waarborgen. Het is alleen tijdens excursies toegankelijk maar het gebied is vanaf verscheidene plekken goed te overzien.

Op deze luchtfoto, gemaakt op 15 april 1983, is duidelijk te zien hoe het Hilversumsche Waschmeer tegenwoordig wordt verstoord door het enorme wegennet bij de rijksweg A27 met de op- en afritten naar en van Hilversum. Links onder het heideveld achter het Sportpark-Zuid, waar vroeger Wulp, Geelgors, Kneu en Boomleeuwerik broedden. Nu in gebruik voor het trainen van de paarden met sulky's voor de draversbaan. Rechts is nog een deel van het Smithuysenbosch en het Dassenbosch zichtbaar.

Bron: Gemeente Hilversum, afdeling Landmeten.

De situatie van de kolonie van de Kokmeeuwen in 1958 op het Hilversumsche Waschmeer.

	1970	1971	1972	1974	1981	1984
Fuut	—	—	—	—	—	1
Geoorde Fuut	3	2	1	2	2-3	2-3
Dodaars	1	1	—	1	1	1
Wilde Eend	12-13	12	12	5-6	?	?
Wintertaling	4	4	1	—	—	—
Zomertaling	1	—	—	—	—	—
Slobeend	3	3	2	1	1	4
Kuifeend	—	—	—	1	1-2	1
Bergeend	5	5-6	±5	2	2	1
Tafeleend	1	—	1	—	1	—
Waterhoen	4	5-6	6-7	6	3-4	4
Meerkoet	5	5-6	6	4-5	3	3
Scholekster	—	1	1	—	—	—
Kievit	1	2	2	1	—	—

Table 1. Broedende watervogels en steltlopers van het Hilversumsche Waschmeer van 1970-1984.

Eigendom en beheer zijn in handen van de Stichting Gooisch Natuurreservaat.

Vanaf 1965 zijn geregeld broedvogelinventarisaties uitgevoerd, waarbij in sommige jaren alleen aandacht werd geschonken aan watervogels. De grootte van de kokmeeuwenkolonie werd jaarlijks vastgelegd.

De vogelsoort waaraan het Hilversumsche Waschmeer zijn grote bekendheid ontleent, is de Geoorde Fuut. De eerste waarneming ervan in het gebied dateert van 24 april 1924 toen P.J. Nieuwenhuizen jr. daar een exemplaar zag (De Levende Natuur 16:285). Sinds-

dien werd de Geoorde Fuut er vrijwel jaarlijks waargenomen, soms met verscheidene exemplaren tegelijk. Toch werd pas in 1941 voor het eerst een volwassen exemplaar met jongen gezien (G.J. van Oordt). Daarna duurde het tot 1959 voor er weer een broedgeval werd gemeld. Vanaf 1964 waren er jaarlijks één of meer paren met een maximum van ten minste vijf paren in 1968. De relatie tussen de aanwezigheid van een kokmeeuwenkolonie en broedende Geoorde Futen (Bauer & Glutz von Blotzheim 1966, Berndt & Drenckhahn 1974) ging deels op. De Geoorde Fuut was al

Doorkijkje op de kokmeeuwenkolonie vanaf de zuidoever van het Hilversumsche Waschmeer, 10 mei 1980.

Foto: Jaap Taapken.

De knuppelbrug op het Hilversumsche Waschmeer die in het bijzonder aangelegd is voor rondleidingen. Foto: Jaap Taapken.

als broedvogel vastgesteld ruim voor de vestiging van de kolonie. Van de fuutachtigen kwam ook de Dodaars als geregelde broedvogel voor met slechts één paar. In 1984 was er voor het eerst een vestiging van een paar Futen. In het begin van de jaren zeventig waren de Zomertaling en de Wintertaling, respectievelijk met één paar en één tot vier paren aanwezig. De Slobeend bewoog zich op het niveau van de Zomertaling. Kuifen Tafeleend werden af en toe als broedvogel vastgesteld (tabel 1). De Bergeend nestelde in de droge delen van het gebied. Geregeld voegden zich in het broedseizoen paren met hun jongen uit de omgeving bij hen en vormden op het open water crèches. Van de steltlopers broedde de Kievit nogal eens in de open delen. De nesten lagen aan de randen van de *Sphagnum*-velden tussen de Dopheide, Pijpestrootje en Zonnedaauw. In sommige jaren was dat ook met de Scholekster het geval.

In 1959 vestigde zich een kolonie Kokmeeuwen in het Hilversumsche Waschmeer. Deze ontwikkelde zich voorspoedig. In het begin van de jaren zestig waren er maximaal 475 broedparen, aan het eind ervan bijna 1000 paren.

Door de lage waterstand werd er in 1960 niet gebroed. Het maximale aantal broedparen werd in 1974 bereikt, toen er 2350 paren werden geteld. In 1976 waren er nog maar 725 pa-

ren, in 1977 227 paren en tot en met 1984 maximaal 370 paren. De kolonie werd in 1985 niet meer bezet, hoewel er zich wel vijftig niet-broedende paren ophielden. Vanaf de vestiging verspreidde de kolonie zich vanuit het noordelijke deel over alle plekken met een lage vegetatie. Om de kolonie 'in toom' te houden en de invloed van de uitwerpselen op de waterkwaliteit te reduceren, werden er verscheidene jaren eieren geraapt. Deze bestrijding is er waarschijnlijk mede de oorzaak van geweest dat de Kokmeeuwen zich vrijwel overal binnen het omrasterde gebied gingen vestigen. De guanotrofiëring door de mest van de meeuwen was groot. Leentvaar (1967) berekende dat per meeuw per jaar vijftig gram fosfaat in het water terecht kwam. Waarschijnlijk als gevolg van de bestrijding groeiden in de jaren zeventig de kolonies in de Ankeveense en Loosdrechtsche Plas-sen snel (med. P. Honig, Osieck 1978). De bestrijdingsacties zetten zich nog voort in 1978, toen de eigenlijke kolonie al bijna verdwenen was. Van ruim 200 nesten werden toen de meeste eieren nog geraapt. Voor hun voedsel waren de Kokmeeuwen aangewezen op de Vechtplas en de randmeren. In 1967 werden op verschillende plaatsen onthoofde Woelratten (*Arvicola terrestris*) gevonden. Kennelijk waren deze exemplaren in de kolonie gedood. Er werd daar ook een zwemmend exemplaar waargenomen (Jonkers 1968).

Het oostelijk deel van het Hilversumsche Waschmeer is voor een groot gedeelte dichtgegroeid. Nu grazen er Charolaiskoeien.
Foto: Jaap Taapken.

De jonge Kokmeeuwen werden jaarlijks gerind. Er kwamen veel terugmeldingen uit Nederland, meestal binnen dertig kilometer van de kolonie. Terugmeldingen uit het buitenland waren afkomstig uit Oost-Duitsland, België, Frankrijk, Ierland, Groot-Brittannië, Italië, Sardinië, Spanje, Portugal en Marokko. In 1968 was er een broedpoging van vier paar Zwarte Sterns. De vogels werden vermoede-

lijk door Kokmeeuwen verstoord (KJN 1971). Met uitzondering van de Rietgors, die slechts één keer als broedvogel werd gesignaleerd (1970), behoorden de overige broedvogels tot de bos en struikgewas bewonende soorten. De Rietgors overwinterde overigens voor de Tweede Wereldoorlog in aantallen zelden groter dan tien exemplaren tussen de pollen Pijpestrootje in het gebied (mededeling Jaap

Gezicht op de noordoever van het Hilversumsche Waschmeer dat kort na de Tweede Wereldoorlog werd uitgediept.
Foto: Jaap Taapken.

De Geoorde Fuut is één van de meest interessante broedvogels van het Hilversumsche Waschmeer.
Foto: Hans Schouten GDT.

Taapken). Uiteenlopende soorten als Boompieper, Grote Lijster, Gekraagde Roodstaart, Grasmus en Kuifmees kwamen er voor.

De watervogeltellingen leverden nooit grote aantallen op. De Wilde Eend was de talrijkste soort met maximaal iets meer dan honderd exemplaren. Onder hen bevonden zich frequent eenden die afkomstig waren uit de Hilversumse parkvijvers. Van de Bergeend, Slobeend, Wintertaling, Tafeleend en Meerkoet werden maximaal enkele tientallen exemplaren per telling signaleerd. Incidenteel waren ook Krakeend, Kuifeend, Topper-eend, Brilduiker en Aalscholver aanwezig. Waarnemingen van groepjes Wilde en Kleine Zwanen behoorden tot de uitzonderingen.

Totdat een deel van het gebied bedekt raakte door bos en struikgewas en de waterstand sterk daalde fungeerde het Hilversumsche Waschmeer als slaapplek voor veel Grutto's, tientallen Tureluurs en enkele Kemphanen. De aantallen Grutto's en Tureluurs waren na het vliegvlug worden van de jongen het hoogst. Zij waren afkomstig uit de polders tussen Tienhoven en Maartensdijk. De aantallen konden oplopen tot enkele honderden. In het voorjaar en de zomer bezochten ook Witgatjes, Oeverlopers, Groenpootruiters en Scholeksters geregeld in klein aantal het gebied. De Scholeksters verschenen pas geregeld vanaf het midden van de jaren zestig, toen het aantal broedparen in het binnenland zich begon uit te breiden. Tellingen in 1968 wezen uit dat zich toen aan de rand van het Hilversumsche Waschmeer een slaapplek van circa 4500 Spreeuwen bevond.

Begin mei bezetten de eerste exemplaren de slaapplek. Eind juni was deze niet meer bezet. In de jaren voor 1968 waren gemiddeld 2000 exemplaren op de slaapplek aanwezig. In het zelfde tijdvak sliepen er ook Boerenzwaluwen. Dit waren er maximaal enkele tientallen. Een verslag van de KJN (1971), waaraan ook bovenstaande gegevens zijn ontleend, beschrijft voor de periode 1966-1970 het voorkomen van 153 verschillende vogelsoorten. Hieronder bevinden zich onder andere zeldzame soorten als Ralreiger (8 mei 1970 één exemplaar), Kwak (13 juli 1968 twee exemplaren), Krooneend (7 september 1969 één exemplaar) en Hop (19 september 1968 één exemplaar).

Wanneer ooit een volledig overzicht wordt samengesteld van alle waarnemingen die in het gebied van het Hilversumsche Waschmeer zijn gedaan, zal deze lijst ver boven de tweehonderd vogelsoorten uitkomen.

De ornithologische waarde van het Hilversumsche Waschmeer is het laatste decennium sterk afgenomen door de reeds geschetste ontwikkeling.

Van de Stichting Gooisch Natuurreservaat zal veel inzicht worden gevraagd om de oude situatie weer terug te krijgen. Een ven zoals vroeger, in een open gebied met overgangen van nat naar droog, en een goede waterstand zal weer veel vogelsoorten aantrekken. Dit voorjaar zijn de eerste stappen gezet door acht pinken van het veeras Charolais voor beweiding in te scharen.

Met dank aan Rob van Poelgeest voor het verschaffen van diverse gegevens.

■ Dick A. Jonkers, Jufferland 16, 3956 TT Leersum

LITTERATUUR:

- Bauer, K.E. & U.N. Glutz von Blotzheim (1966): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band I. *Gaviliformes-Phoenicopteriformes*: 143 Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Berndt, R.K. & D. Drenckhahn (1974): Vogelwelt Schleswig-Holsteins. Deel I, Kiel.
- Jonkers, D.A. (1968): De Kokmeeuwen van het Hilversums Wasmeer. De Korhaan 2 (2) : 6-8.
- Jonkers, D.A. (1972): Kokmeeuwperikelen in het Hilversums Wasmeer. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum. Uitgave no 17.
- KJN afdeling Rara Avis (1971): Jaarboek 1971: Hilversums Wasmeer: 23-90.
- Leentvaar, P. (1967): Observations in guantrophic environments. Hydrobiologia 29: 441-489.
- Osieck, E.R. (1978): Het beheer van het Hilversums Wasmeer. De Korhaan 12 (3) : 65-71.
- Taapken, J. (1965): De Kokmeeuw nuttig of schadelijk? De Levende Natuur 68 (10) : 286.